

О. О. Малецька,
аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

О. Maletska,
postgraduate student, Kyiv National University of Trade and Economics

FACTORS ENSURING THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF THE PENSION FUND OF UKRAINE

У статті розглядаються основні зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на фінансовий стан та стійкість Пенсійного фонду України. Розкрито їх вплив через аналіз показників бюджету Пенсійного фонду України.

This article reviews the main internal and external factors affecting the financial state and stability of the Pension Fund of Ukraine. Their impact through analysis of the Pension Fund's budget are revealed.

Ключові слова: пенсійне страхування, бюджет Пенсійного фонду України, фінансова стійкість, фінансова система, ризики, внутрішні та зовнішні чинники.

Key words: pension insurance, budget of the Pension Fund of Ukraine, financial stability, financial system, risks, internal and external factors.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінанси фондів соціального страхування є складовою фінансової системи держави та відіграють важливу роль у її функціонуванні. Серед видів загальнообов'язкового державного соціального страхування пенсійне страхування є основним та охоплює практично усе населення країни, що й обумовлює його роль у суспільстві. Зважаючи на те, що на даному етапі економічного розвитку за масштабами охоплення населення та обсягом фінансових ресурсів в Україні основною є саме солідарна система пенсійного страхування, проблемні питання функціонування Пенсійного фонду України є предметом уваги широкого кола науковців та фахівців-практиків.

Питання забезпечення фінансової стійкості пенсійних фондів набуло особливої актуальності після поширення світом фінансової кризи, яка вплинула також і на скорочення обсягів надходжень до пенсійних систем. З метою зменшення негативних впливів, урядами різних країн було прийнято заходи щодо внесення змін до певних компонентів пенсійної системи (таких як підвищення ставок нарахування коштів, скорочення обсягів пенсійних виплат, підвищення пенсійного віку), трансформація всієї системи пенсійного страхування (створення додаткових механізмів пенсійного забезпечення, переміщення пріоритетності з одного рівня до іншого, тощо).

Що стосується України, то починаючи із 2004 року пенсійна система в Україні представлена загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням та недержавним пенсійним забезпеченням. Однак, основним є саме загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, адміністрування якого було покладено на Пенсійний фонд України.

Більш чутливими до кризових явищ у економіці вважаються накопичувальні пенсійні схеми. Це явище пов'язане з необхідністю інвестування пенсійних активів, коли до таких активів та до їх інвестування висуваються специфічні вимоги — перш за все, захищеність. Фінансування солідарної системи у період фінансової кризи також ускладнюється, тому що обсяг надходження коштів прямо пропорційно залежить від обсягу фонду оплати праці, який в свою чергу у кризових умовах скорочується. Крім того, існують й інші чинники впливу на функціонування пенсійного страхування, що обумовлює мету та актуальність даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Українськими дослідниками розглядаються окремі питання функціонування пенсійної системи України, її фінансування, особливості реформування пенсійного страхування, а також виявлення шляхів її удосконалення. Особливої уваги заслуговують дослідження трирівневого механізму побудови пенсійної системи в Україні Б.О. Зайчука, В.А. Зеленко, О.О. Казака, М.Б. Ріппи, дослідження накопичувальних пенсійних схем О.П. Ковалю, О.М. Пищуліної, А.П. Якимової та ін.

ПОСТАНОВКА ЦІЛЕЙ

Метою статті є визначення зовнішніх та внутрішніх чинників впливу на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в Україні та виявлення їх впливу на фінансову стійкість солідарної системи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Система пенсійного забезпечення громадян у ті періоди, коли вони не в змозі робити це самостійно для кожної країни є складним механізмом, сукупністю

Таблиця 1. Динаміка показників середньомісячної заробітної плати, пенсії за віком та коефіцієнта заміщення, 2004–2012 рр.

Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Середньомісячна заробітна плата, грн.	590	806	1041	1351	1806	1906	2239	2633	3026
Темп зростання		136,61%	129,16%	129,78%	133,68%	105,54%	117,47%	117,60%	114,93%
Середній розмір пенсії за віком, грн.	194,25	323,82	417,7	496,98	796,68	942,73	1039,57	1156,04	1252,41
Темп зростання		166,70%	128,99%	118,98%	160,30%	118,33%	110,27%	111,20%	108,34%
Коефіцієнт заміщення	32,92%	40,18%	40,12%	36,79%	44,11%	49,46%	46,43%	43,91%	41,39%

відносин між різними суб'єктами фінансової системи. Така система формується історично із урахуванням тих суспільно-політичних та макроекономічних умов, які склалися у державі, та трансформується відповідно до їх зміни та викликів часу. Відповідно, існує подвійна система впливу: з одного боку, ефективність пенсійної системи безпосередньо залежить від того середовища, у якому вона функціонує, та існує система зворотнього впливу пенсійної системи на фінансову систему держави. Аналіз такого впливу є основою для формування пенсійної політики та для планування й прогнозування.

Нині основним в Україні залишається загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, або солідарна система пенсійного страхування. Вона побудована на принципах солідарності поколінь та субсидування, фінансування пенсіонерів відбувається за розподільчим принципом. Адміністратором загальнообов'язкового державного пенсійного страхування є Пенсійний фонд України — центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики з питань пенсійного забезпечення та збору, ведення обліку надходжень від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування [5].

Так, у системі недержавного пенсійного забезпечення у 2012 році зареєстровано 586,6 тис. учасників, або 4,69% від загальної кількості учасників системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (12 489,10 тис. осіб станом на 01.01.2012). Якщо говорити про кількість осіб, які отримують пенсію у зазначених складових пенсійної системи, то у системі недержавного пенсійного забезпечення це 65,3 тис. осіб, у той час як Пенсійним фондом України здійснюється виплата 13 205,81 тис. осіб пенсіонерів.

Зазначені дані підтверджують те, що основною для пенсіонерів є виплата у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і від її обсягу залежить рівень життя пенсіонерів.

Рівень пенсійних виплат оцінюється перш за все через коефіцієнт заміщення, що обчислюється як співвідношення розміру пенсії до розміру заробітної плати, тобто для працюючого, який виходить на пенсію, коефіцієнт заміщення пенсією його отриманого заробітку. Він може обчислюватись як щодо конкретної особи, так і за середніми показниками (в регіоні, галузі, загалом в Україні). За період з 2004 по 2012 рр. коефіцієнт заміщення змінювався у межах від 32,92% до 49,46%. Середній рівень коефіцієнта заміщення за весь період 41,70% (табл. 1).

При цьому, якщо в цілому в Україні коефіцієнт заміщення є досить високим та підтримується останні 5 років не нижче 40%, то у світі спостерігається тенденція до скорочення коефіцієнта заміщення солідарної пенсії. За інших рівних умов зменшення коефіцієнтів співвідношення з часом указує на падіння щедроті державних пенсій (відносно поточних зарплат). Таке падіння коефіцієнтів співвідношення також може бути обумовлено тим, що пенсійна система частково зрушила в бік приватних пенсійних схем, скорочуючи видатки (а також доходи) державних пенсійних схем [6, с. 16].

Як відомо, система пенсійного забезпечення, що побудована на принципах солідарності поколінь, найбільш чутлива до демографічної структури населення, що пояснюється особливостями формування коштів та здійснення виплат. Балансове рівняння у такій системі в узагальненому вигляді можна представити так:

$$\text{ЧПл} * k * \text{ФОП} = \text{ЧП} * \text{ПВ},$$

де ЧПл — чисельність платників внесків до солідарної системи;

ФОП — фонд оплати праці, з якого сплачуються внески;

k — ставки відрахувань до Пенсійного фонду;

ЧП — чисельність пенсіонерів;

ПВ — середній розмір солідарної пенсії.

Отже, співвідношення між середнім розміром пенсії та заробітною платою прямо пропорційне до співвідношення між кількістю платників та кількістю пенсіонерів.

Однак, кількість платників внесків та кількість пенсіонерів в країні є величинами більш статичними, ймовірність їх прогнозування є досить високою і тому урахування основних демографічних тенденцій повинно бути закладене у самій архітектурі пенсійної системи.

Крім демографічної структури, має місце сукупність інших зовнішніх та внутрішніх чинників, що мають вплив на балансування бюджету Пенсійного фонду України. Зазначимо, що слід розрізняти чинники впливу, ризики та невизначеності. Під чинниками ми розуміємо такі зовнішні та внутрішні умови й регулятори, які мають безпосередній вплив на формування та використання коштів Пенсійного фонду України, прогнозований характер цього впливу та мають враховуватися при плануванні бюджету. Ризики та невизначеності мають ймовірнісний характер настання, їх вплив складно спрогнозувати й передбачити, однак, у сучасних умовах врахування такої ймовірності настання ризикових подій повинно бути закладено у пенсійній політиці країни. Це пов'язане з тим, що економічні відносини носять прискорений характер, глобалізація зумовила існування ризику швидкого поширення будь-яких, у тому числі кризових явищ, а пенсіонери є соціально незахищеною та особливо вразливою верствою населення.

Існують різні підходи до тлумачення та класифікації чинників впливу, ризиків та невизначеностей, що мають місце у діяльності пенсійного страхування. Говорячи про чинники, ми погоджуємось з тим, що повинен мати місце аналіз внутрішніх та зовнішніх чинників, оскільки таке розмежування також передбачає нівелювання внутрішніми регуляторами впливу зовнішніх факторів.

Серед зовнішніх основними є демографічна структура населення та макроекономічна ситуація. Внутрішні пов'язані з інституційно-правовим механізмом функціонування пенсійного фонду та полягають у особливості законодавчого регулювання умов здійснення внесків, пенсійних виплат, порядку нарахування пенсій та реалізації інших принципів пенсійного страхування [1, с. 33].

Що стосується впливу цих чинників на фінансовий стан Пенсійного фонду України, його можна прослідкувати через аналіз основних бюджетних показників. Структурні зміни у пенсійній системі України відбувалися починаючи із кінця 90-х років та завершилися прий-

няттям Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", що вступив у дію починаючи із 2004 року та яким задекларовано трирівневу систему пенсійного страхування. У таблиці 2 наведено динаміку доходів бюджету Пенсійного фонду України, власних надходжень Фонду, а також динаміку ВВП у 2004—2012 рр. Як видно з таблиці, у 2005 році спостерігається найбільший темп зростання доходів Пенсійного фонду, при чому не за рахунок власних надходжень, а переважно за рахунок коштів із Державного бюджету. Це пов'язано із змінами до статті 28 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування": забезпечено виплату мінімальної пенсії за віком, за наявності у чоловіків 25 років, а у жінок — 20 років страхового стажу, у розмірі прожиткового мінімуму, визначеного законом для осіб, які втратили працездатність (332 грн.); здійснено перший крок до диференціації пенсій шляхом введення доплати за понаднормовий стаж; вперше пенсії підвищено у зв'язку із ростом заробітної плати [2, с. 42]. Зазначені заходи привели до виникнення необхідності покриття видатків у обсязі 64 064,9 млн грн., що на 63,2% більше у порівнянні із попереднім періодом.

Наступні підвищення розмірів пенсій було здійснено також у 2007 та 2008 роках. Так, у 2007 році застосовано коефіцієнт підвищення пенсії у зв'язку із зростанням середньої заробітної плати в галузях економіки за попередній рік, що перевищує мінімальний, а саме: пенсії, призначені до 2005 року (тобто з урахуванням середньої заробітної плати в галузях економіки за 2002 та 2003 роки), підвищені на 28,03%, що відповідає 96% темпів зростання заробітної плати в галузях економіки у 2006 році порівняно із 2005 роком, а ті, які призначені в останні 2 роки (тобто з урахуванням середньої заробітної плати в галузях економіки за 2004 та 2005 роки), на 20%, що відповідає 68% темпів зростання зарплати [2, с. 42]. У 2008 році було здійснено перерахунок обсягу пенсій у зв'язку із пунктом 2 Прикінцевих положень Закону України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів" [3], яким визначено вартість одного року страхового стажу у солідарній системі на рівні 1,35% та збільшено заробітну плату для обчислення пенсії з 306,45 грн., яка враховувалася при перерахунку пенсії у 2004 році, до 928,81 грн. У цілому, у динаміці доходів ми можемо прослідкувати закономірність періодів зростання та скорочення із аналогічними періодами валового внутрішнього продукту. Таким чином, однією із причин виникнення необхідності пошуку додаткових джерел фінансування, а також залучення додаткових ресурсів із Державного бюджету є збільшення видаткової частини бюджету без попереднього обґрунтування джерел фінансування таких видатків.

У 2009 році як наслідок світової фінансової кризи погіршується макроекономічна ситуація в країні, відповідно скорочуються обсяги ВВП, а також спостерігається падіння темпів виробництва, зменшення обсягу іноземних інвестицій, скорочення доходів державного бюджету, а також зростання зовнішньої заборгованості [4, с. 115]. Також у 2009 році відбувається скорочення фонду оплати праці, з якого сплачуються страхові внески у порівнянні із попереднім роком: у 2008 році фонд оплати праці складав 290 326,7, у 2009 — 283 596,1 млн грн.

Наступні дії Уряду було спрямовано на компенсацію кризових явищ та забезпечення повної та своєчасної виплати пенсії без застосування заходів скорочення пенсійних виплат. З 2011 року набрав чинності Закон України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування", яким змінено особливості адміністрування надходжень до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування та у тому числі до Пенсійного фонду України, а також спрощення процедури сплати внесків до цих фондів для платників. Крім того, у 2011 році було здійснено додаткові заходи реформування пенсійної системи, які включили у себе поступове підвищення пен-

Таблиця 2. Темпи приросту доходів, власних надходжень Пенсійного фонду України та ВВП України, 2004—2012 рр.

Рік	Темп зростання у порівнянні із попереднім роком, %		
	Доходи Пенсійного фонду України	Власні надходження Пенсійного фонду України	ВВП
2005	175,12%	136,03%	127,92%
2006	109,83%	127,14%	123,26%
2007	143,76%	139,12%	132,45%
2008	144,06%	134,98%	131,54%
2009	99,26%	97,91%	96,34%
2010	154,08%	119,56%	118,53%
2011	86,39%	116,52%	121,62%
2012	112,69%	113,61%	107,01%

сійного віку, підвищення мінімального страхового стажу, необхідного для призначення пенсії, та стажу для пенсії за віком, а також введення обмежень для певних категорій пенсіонерів. Ефективність цих заходів можна простежити у 2012 році — у той час як зростання ВВП спостерігається на рівні 7,01%, власні надходження Пенсійного фонду України зросли на 13,61%.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз дійсно підтвердив, що чинниками, найбільш істотний вплив яких відобразився на розбалансуванні бюджету Пенсійного фонду України у період з 2004 по 2012 роки, стали зміни у пенсійній політиці, що приводили до зростання видатків Фонду, а також макроекономічна ситуація в країні, що відбивається на скороченні надходжень. Аналіз їх впливу повинен бути першоосновою планування бюджету Пенсійного фонду України: планування підвищення обсягів пенсійних виплат має бути економічно обґрунтованим, здійснення таких підвищень Фондом можливе тільки на основі покриття їх відповідним обсягом надходжень. Вплив макроекономічних тенденцій на бюджет Пенсійного фонду також відображає чутливість Пенсійного фонду України до макроситуації в країні, що особливо стосується кризових явищ. Аналізуючи показник коефіцієнта заміщення в Україні, можна стверджувати те, що на даний момент фінансовий механізм побудований таким чином, що пенсійні виплати пітримуються на рівні не менше 40% від заробітної плати, однак при цьому спостерігається високе фінансове навантаження як на платників внесків, так і на Державний бюджет. Отже, необхідно здійснювати пошук додаткових механізмів фінансування пенсіонерів.

Література:

1. Борисенко Н.Ю. Проблемы обеспечения финансовой устойчивости Пенсионного фонда России // Н.Ю. Борисенко. — М.: Финансы и кредит. — 2004. — 424 с.
2. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення цифрах і фактах. — Київ, 2012. — 72 с.
3. Закон України Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів від 28.12.2007 № 107-VI. із змінами та доповн. станом на 1.12.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // www.rada.gov.ua
4. Комарова І.В., Соловйов В.І. Вплив світової фінансової кризи на бюджетну безпеку України // І.В. Комарова, В.І. Соловйов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — № 4(12). — 2010. — С. 113—117.
5. Про Положення про Пенсійний фонд України Президент України; Указ, Положення, Перелік від 06.04.2011 № 384/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/384/2011/print1329894120234848>
6. Стратегічна доповідь щодо пенсійної реформи в Україні. — 2012. — 03. — 60 с.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2013 р.